

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ

НАРОДНОГ ПРЕТСТАВНИШТВА

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 1

БЕОГРАД 1932 ГОДИНЕ

КЊИГА 1

IV РЕДОВНИ САСТАНАК

НАРОДНОГ ПРЕТСТАВНИШТВА

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН НА ДАН 27 ЈАНУАРА 1932 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАО :

ПРЕТСЕДНИК НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ
Д-р КОСТА КУМАНУДИ

СЕКРЕТАР :

АНТЕ КОВАЧ

Присутни сва г. г. Министри сем г. г. Министра спољних послова, Министра финансија и Министра војске и морнарице.

ПОЧЕТАК У 8.³⁵ ЧАСОВА ПРЕ ПОДНЕ

СА Д Р Ж А Ј :

Пре дневног реда: Читање записника.

ДНЕВНИ РЕД: Завршетак претреса Адресе и при-
мање акламацијом.

Говорници: Народни посланик Др. Мирко Ивандекић, народни посланик Др. Милан Поповић, народни посланик Др. Владимир Станишић, народни посланик Мита Димитријевић, сенатор Др. Иван Хрибар, народни посланик Др. Богумил Вошњак, народни посланик Др. Светислав Поповић, народни посланик Др. Илија Шуменковић, сенатор Јово Бањанин и извештач Др. Славко Шећеров.

Прејседник Народне скупштинe Др. Коста Кумануди: Отварам четврти ваједнички састанак Сената и Народне скупштинe. Изволите саслушати записник прошлог састанка.

Секретар **Анте Ковач** прочита записник прошлог састанка.

Прејседник Народне скупштинe Др. Коста Кумануди: Има ли какве приметбе на записник (Нема). Објављујем да је записник примљен. Прелазимо на дневни ред. Има реч народни посланик г. др. Мирко Ивандекић.

Др. Мирко Ивандекић: Господо сенатори и народни посланици, као један од претставника нашег југословенског народа из оних крајева, тамо на нај-

севернијој тачци наше домовине, из горње Бачке, камо смо се ми доселили из Херцеговине још у XVI и XVII веку, и где смо, у мору туђинства, кроз векове толике задржали наш словенски национални индивидуализам и наш мили народни језик, — узимам реч у овој адресној дебати. А кад то чиним, верујте ми, да испуњавам једну угодну дужност.

Господо, ја ћу се задржати пред двама тачкама Престоне Беседе. Прва је она, која каже: „Народно јединство и државна целина не могу бити никад предмет никаквих погађања. Они морају бити увек изнад нашег дневног живота и изнад свих посебних интереса“.

Овакву одлучну реч чекали смо ми Југословени тамо на најсевернијој тачци наше домовине, тамо на мртвој стражи, већ поодавна. И, хвала енергичном и мудрому вођству Његовог Величанства Краља и његове Владе, ми смо је, ево, чули из уста најкомпетентнијег фактора, па је са овога места и поздрављамо. Ми морамо бити захвални Његовом Величанству Краљу, јер је он тиме пресекао ону јалову борбу, која је исцрпла до изнемоглости снагу нашег народа, који, за минулих десет година, није доспео да уреди свој нов дом, ма да је за то имао све услове. Рђав утицај ове борбе осећао се нарочито тамо код

нас на северу, где ми Југословени живимо помешани са компактним масама народних мањина. Ми смо им требали доказати и показати, да смо ми државотворни елемент, и да умемо не само водити криве ратове и у њима победити, него да умемо и покупити плодове тих победа, да умемо радити и на нашем новом државном уређењу. Али, господо, уместо градње ми смо разграђивали на очи тог, по раси, туђег света и, господо сенатори и народни посланици, ми нисмо добро радили. Хвала, опет кажем Његовом Величанству Краљу, што је то пресекао и тиме ударио чврст и дуготрајан темељ нашем државном уређењу. Ми сада можемо мирно, без политичких и партијских страсти да приђемо решавању социјалних, економских и културних задатака, те да дамо боље услове целом југословенском народу за један бољи, за један срећнији живот, који овај народ заиста и заслужује.

Друга тачка на којој хоћу да се задржим јесте она привредна, где се у Престоној Беседи каже, „да смо се састали у врло озбиљном времену и да се Народни Претставништво налази пред тешким задацима. Незапамћена привредна криза захватила је цео свет. Пад цена пољопривредних производа створио је тешке услове и прилике нашем сељачком дому“.

Господо, прва брига коју имамо да бринемо мора да буде та, да олакшамо тешко стање нашега земљорадника, јер се он заиста налази данас у врло тешким приликама. Посрнуо сељак, посрнули смо и ми сви. То је у нас, где сељачки елемент сачињава преко 80% од целокупног становништва — апсолутна истина. Штета би било трошити и једну реч да ову истину доказујем. Ја ћу, ако ми дозволите, изнети овде у главним потезима стање земљорадника код нас на северу, јер то стање познајем. Познајем те прилике, јер у њима живим. Није давно било, говорило се: богата Бачка може све, богата Војводина може све! Ако је то некада можда и било пре, сада од тога нема ништа. Парадоксно је, али је тачно, да висока агркултура, код нас, узроком је, што је можда пољопривредна криза баш нашега сељака погодила најјаче. Он је разорио своје пашњаке све до прагова. Он је регулисао реке, он је каналисао долове, а то све зато да учини земљиште што погоднијим за производњу житарица. Незапамћени пад пољопривредних производа нарочито пшенице, коју наш сељак производи у најбољем квалитету, узроком је да је наш сељак пао у врло велику и тешку беду. Производња те пшенице није више рентабилна код нас, јер цена те пшенице једва да покрива трошкове производње. Шта је дакле дошло након тога? Требало би можда неко да каже да треба прећи на другу врсту културе. Али, господо, традиција, да је сељаков отац и његов дед тако исто гавдовао као што он гавдује данас, и уопште конзервативна схватања нашега сељачког елемента, па и немање довољних услова за то, не дозвољава да се тако олако пређе на другу врсту културе.

Сељак, настављајући даље дојучерашње економисање и удајући се у побољшање прилика, он је почео да се задужује, јер све оно што је продавао на пијаци није имало никакву цену, а оно што је морао да купује морао је скупо и да плаћа. Почео је да залаже своје имање под хипотеку код банака и осталих поверилаца, који често пута нису жалили оловку кад је сељаку требало приписати камату. У

овим приликама привредне кризе, нашао се наш сељак у стању, да не може да удовољи својим обавезама ни према држави, ни према бановини ни према општини, и најзад ни према себи као човеку и оцу породице. Што је иза тога наступило? Сељак је био приморан да распарчава своју стоку, да баца на пијаци све, па често пута и најпотребније ствари, само да дође до пара и да донекле васити увек гладног повериоца. Господо, стање је код нас постало врло тешко и сељак је полако тонуо и тоне још и данас у дуговима, снижавајући стандард свога живљења и некад високи ниво економисања.

Овом тешком стању, господо сенатори и народни посланици, требало би помоћи, и то хитно. По мом мишљењу ту не користе полумере и оне које се примењују у нормалним приликама. Ту, господо, треба тражити радикално решење, јер само такво решење, а у првом реду хитно, моћи ће да помогне, јер брза помоћ је двострука помоћ. Кад организам оболи и кад му је опстанак у опасности, лекари, хирурзи, лаћају се радикалних средстава, хватају нож и засецају дубље само да би спасли живот. Тако, господо, и ми да тражимо радикално решење за раздуживање нашег сељака, да би га могли заштити од насртаја поверилаца, да би га помогли да се охрabri и поново пође путем напретка. (Одобравање).

Господо сенатори и господо народни посланици, ја сам далеко и од помисли да за ово стање можда кривим Краљевску Владу. Дапаче, Краљевска Влада је настојала да притекне у помоћ нашем сељаку. Она је још лане, пре жетве, очила делесно стање, она је тачно поставила дијагнозу, доносећи такозвани житни закон. Тиме је утврдила далеко већу цену жити, него што је оно на светској пијаци имало.

Али, господо, морамо са овога места да утврдимо, да заведени житни режим бар код нас није имао таквих резултата, какви су се резултати од њега очекивали. Ми морамо, са овога места, да констатујемо да, можда кратко време, а можда и недовољна организација за такав голем задатак, можда опет непредвиђене околности, као што је рекордан лањски род, као што је понован катастрофалан пад цена пшенице, као и руски дампинг, узроком су да житни закон није имао онога ефекта, који се од њега тражи, а то је узрок да код нас у Горњој Бачкој има још огромна количина, на хиљаде и хиљаде вагона првокласне пшенице код нашег сељака у магацинима, на таванима и у собама, и да он од тога не може ни једно зрно да уновчи. Карактеристично је, али и истина, да ни порески ни судски извршиоци неће да плене пшеницу за дуговање, јер сматрају, да је то предмет без прометне вредности.

Господо, ово је тешко стање још више погоршало и без тога врло тешку економску и финансијску беду код нашег сељака. Томе се, господо, мора хитно притећи у помоћ. Најједноставније би решење било, можда, да се изврши житни закон, да се плати по законској цени све оно што се држави у пшеници нуди, а ако је ово због мањкања средстава или због немогућности пласирања робе неизводљиво, као што се то већ у дневним листовима пише, онда треба тражити један други начин да се изађе из ове мучне ситуације, јер она код нас није већ више издржљива.

Један од предговорника, мислим јуче, споменуо

је, да треба укинути житни закон и ове његове речи биле су пропраћене аплаузом са свих страна у овој Скупштини. Господо, ја сматрам да то није тако једноставна ствар, како то на први поглед изгледа, јер се то тиче не само оних крајева који оскудевају у пшеници, него се то тиче и наших крајева, који имају пшеницу на продају. Ја, то је моје лично убеђење, нисам против тога да се укине житни закон и да се дозволи слободан промет, слободна трговина са пшеницом, али мислим да би код тога требало водити рачуна о томе, да ће одмах, чим се житни закон укине, пасти цене житу по метер центу на сто, а можда и испод сто динара, а од тога би страдали баш они ситни произвођачи, који код Привилегованог друштва за извоз до сада нису могли да дођу на ред, који нису можда имали добре заговораче и који су чекали да ће им држава, како је то обећано, откупити њихов плод, њихову пшеницу.

Треба, дакле, водити рачуна о тим ситним људима, малим произвођачима, малим газдама, који ће претрпети голему штету услед тога, и зато их треба обештетити или боновима, или на тај начин, да им се она разлика између законских цена и цена на светској пијаци урачуна у земљарину, јер плаћање овако високе земљарине, поред ниских цена пољопривредним продукцима, и онако постаје проблематично.

Можда, господо, ово што сам сад о житном закону говорио не спада у оквир адресне дебате, али сам ово говорио с тога, што је тај предмет додирнут од господe предговорника и што је ово тако хитна и тако важна ствар, да нисам могао пропустити ову прилику, а да је не истакнем и да је нарочито не подвучем. Ја сам господо, дубоко убеђен да ћемо ми познавајући расположење и решеност овога скупа наћи на сва питања задовољавајућа решења, а кад буде тако, онда можемо слободно изићи пред народ и Краља мирне душе и рећи, да смо учинили све што смо могли и решили тешки задатак пред који су нас ставили ови тешки дани, а за то ми пружа доказа и предлог Адресе, тако даје тај предлог са своје стране као и разлоге у дебати изнесене, са своје стране примама.

Прејседник Народне скупштине **Др. Коста Јумануди:** Има реч народни посланик г. др. Милан Поповић.

Др. Милан Поповић: Господо народни претставници, наш национални живот и државни живот налази се на прекретници, не само због наших специјалних унутрашњих прилика, него и с обзиром на наш међународни положај, којим је створена светска социјална и привредна криза. Зато је и Беседа Његовог Величанства Краља, којом је отворно ово наше прво Народно Југословенско Претставништво од историјске важности, јер се у њој, поред осталог, износе и разлоги, зашто је дошло до великих и значајних преокрета у нашој држави. Господо народни претставници, допустите ми, да учиним једну малу дигресију. Ја сам у Народној скупштини 1926 год. приликом прорачунске дебате код Министарства Народног здравља, између осталог, осврнуо се и на тадашње онда замршене социјалне и политичке прилике, и онда сам казао ово: ми сви видимо и осећамо да је читав наш социјални и политички и пољопривредни живот дошао у један хор-сокак, да се све сплело у један нерасмривни чвор — Гордијев

чвор, и да треба да имамо Александра Великог, који би једним замахом свога мача расекао тај чвор, тако, да све оне пригушене латентне, способне и патриотске енергије народне дођу до изражаја, ступе у акцију, и поведу цео наш социјални и парламентарни живот лепшој и напреднијој будућности. Можда да су те моје речи у оној и онаквој атмосфери, у колико су биле запажене, звучале као анахронизам, али сад могу рећи, да сам тада тим речима мислио на интервенцију Његовог Величанства Краља, који је и по своме положају и по својој историјској мисији и одговорности био једини у стању и могућности да учини крај тим приликама.

И збиља, после непуне три године, долази до познатог манифеста Његовог Величанства Краља, којим се показао на висини државника првога реда, расекавши Својим духовним мачем наш нездрави замршени социјални и политички чвор, који је кулминирао у сукобу између Парламента и егзекутиве, и тиме оправдано стекао назив Александар Велики Југословенски.

Господо, обично се бркају појмови парламентаризма и демократије, ма да су то у суштини различите ствари и различити појмови. Суштина демократије је подела власти и сфера, а Парламент је носилац индивидуалног начела, дакле претставник посебних интереса било појединих политичких партија, група и групација, било каквих других интересних група. Егзекутива је носилац социјалног начела, дакле претставник општих народних и државних интереса. И у том сукобу и надјачавању, између Парламента као претставника посебних интереса, и егзекутиве као претставника општих интереса треба тражити извор свима поремећајима и недаћама у политичком и социјалном животу народа и државе како свагде другде, тако и код нас.

Господо, ми сви знамо и признајемо, да је наше народно јединство и државна целина један аксиом, догма, у коју не може и не сме нико некажњено дирати. Па, као што кривично право даје личности, кад је нападнут било физички било морално њезин интегритет, право нужне одбране, па чак и право да убије некажњено, исто тако и државно право даје нацији и држави, у становитим случајевима неодољиве нужде — Notsand, што кажу Немци — право нужне одбране. И, господо моја, 6 јануар је нужна и логичка последица тога права нужне одбране државе, када се радило о интегритету и опстанку њеноме. И ми можемо и треба само да смо захвални Његовом Величанству Краљу, што је, уваживши ове државоправне максиме и применивши их на наше социјалне, политичке и парламентарне прилике, створио одлуку од 6 јануара, и тиме спасао наше државно и народно јединство. Тој херојској акцији Његовог Величанства Краља имамо да захвалимо што је читав наш народ, што се каже, нашао опет себе. Настало је опет народно измирење и помирење, а најбољи је доказ то, што смо ми овде сакупљени, који смо пре 6 јануара били непомирљиви и задрти партизани и љуто завађени, а сада смо овде заједнички, братски и споразумно сарађујемо на великим и тешким пословима народне и државне регенерације и консолидације.

Разуме се, господо, да постоје за остварење демократије главни принципи у које се не сме дирати. Али, то извођење мора се прилагођавати социјалном;

економском и културном ступњу развитка сваког појединог народа. Значи, дакле, да и ми треба и морамо да имамо своју посебну демократију, која ће одговарати духу, карактеру и општем напретку нашег народа.

Према овом раложеном, стање од 6 јануара 1929 године, до 3 септембра 1931 године није било никакве диктатуре било које личности, било какве групе или групације, било које странке, него је то био категорички императив једне велике идеје, и та велика идеја јесте наша Југославија, и у њој оличено и остварено наше државно и народно јединство. А носилац те велике идеје јесте Његово Величанство Краљ Александар I (Аплауз).

Овим својим актима Његово Величанство Краљ Александар је још и нас пречане двоструко ослободио и двоструко ујединио: ослободио је нас најпре под Својим узвишеним почившим Оцем од туђинске власти и господства, а онда је, по други пут, ослободио нас од наших унутрашњих непријатеља, зала и од корумптивног партизанства и племенског сепаратизма. Ујединио нас је најпре територијално, политички, сад нас је ево ујединио и духовно, југословенски.

Према томе, господо, Његово Величанство Краљ Александар није обичан Краљ. Ми сви знамо из историје, да је на свету било врло много и врло много краљева, али је тако исто у историји било врло мало краљева који су били уједно ујединитељи и ослободитељи свога народа, као што је један од тако ретких краљева и Његово Величанство Краљ Александар.

На завршетку могу још рећи то, да је сад наша дужност и задатак да све оно што је изражено у Престоној Беседи и у нацрту Адресе остваримо за добро и напредак народа и државе, и да сви у споразуму са меродавним факторима изградимо тако нашу демократску владавину, која ће народу и држави омогућити сталан и успешан и социјални и политички и културни и парламентарни прогрес. А то ће се постићи само онда и тако, ако се успостави потребна и што сталнија равнотежа, еквилибрет, између егзекутиве и парламентарног народног претставништва.

Сматрао сам за своју дужност, да у име оног народа, кога ваступам, овде у Народној скупштини, кажем и да захвалим и Његовом Величанству Краљу и Краљевској Влади за све оно, што су до сада добро учинили за народ и државу. Према томе изјављујем да прихваћам како у појединостима тако и у целини предложени нацрт Адресе и да ћу за њу гласати. (Аплауз).

Прејседник Др. Коста Кумануди: Има реч народни посланик г. Др. Станишић.

Др. Владимир Станишић: Господо сенатори и народни посланици, у почетку мога говора морам да учиним једну непријатну констатацију, у коју се не би могло веровати да нам није пред очима, а то је факт, да у нашој земљи, која је првенствено земљорадничка и аграрна, долази у последње време влада у положај да исхрањује становништво земље у којој у изобиљу рађа жито, и то оно становништво, које продуцира тај плод и то жито. И не само у оним крајевима, где оно не рађа, него и у оним крајевима, где га има у изобиљу. Ја сам,

на пример, из једног од најплоднијих крајева наше Отаџбине и жао ми је, да ће и тај крај једним својим делом доћи у положај, да тражи за исхрану помоћ од државе и од Црвеног крста. Држим се тога, господо сенатори и народни посланици, да смо ми сви довољно свесни озбиљности овога периода народног живота, што га народ сада преживљује, и да смо, исто тако, довољно свесни своје велике одговорности, која нам ја пала у део уласком у овај високи народни дом.

На позив носиоца светле Краљевске круне послао је наш народ, који је у сваком погледу дивљења и поштовања достојан, нас, као најпоузданије своје снаге, да, поред осталог редовног законодавног рада, у овим данима, хитним, одлучним и мудрим мерама постарамо се за поправак његовог материјалног живота, који је толико пострадио и изнемогао, да му је озбиљно запретио пад. Ја верујем, господо, да ми нисмо видели пред собом могућност, да се тим оправданим захтевима народним може изаћи у сусрет и да се у томе правцу, у таквом раду, на овоме месту, могу постићи успеси, да се многи од нас не би експонирао на овај истакнути и одговоран положај. Јест, господо сенатори и народни посланици, има доста могућности, само треба што више добре воље, треба имати одважности и треба рада смишљеног и стварног. Ја, у овоме Народној Претставништву, видим довољно својстава: видим довољно умних и моралних снага. Ако ми те снаге удружимо и ако их запојимо искреним родољубљем, онда ћемо ми, врло брзо, изаћи из олује и са својим народом наћи се у нормалним приликама, под којима ће он опет моћи своје расне одлике и особине даље да развија и да настави задрижану утакмицу са осталим народима овога континента у социјалном, економском и културном раду и напретку.

Захваљујући видовитости, одлучности и истрајности нашег најбољег државника и највећег родољуба — Његовог Величанства Краља, не само да је, у недавним судбоносним данима очувана наша државна самосталност и целокупност, него је, и за будуће, онемогућена наша међусобна борба између појединих делова нашега народа. За почетак и успех нашег рада потребан је ред у држави и мир у народу. Те услове поставио је режим од шестог јануара. Истина је, да је овај рад, који нам претстоји, требало почети радити још много раније и да је то учињено, ја верујем, да нас ова општа светска привредна депресија не би затекла овако неприправне и неопторне. Али пошто није било реда у држави, томе се није могло приступити, пошто су партијске супротности, које су биле храњене и подржаване нашим разликама у имену, у вери, у политичко-културним традицијама, апсорбовале сав живот и рад, не само вођа партијских, него и партијских маса, то се није имало када и није се могло приступити пословима стварања потребних резерви и предохране, који би сузбили изненађења и потресе као што је овај.

Господо сенатори и народни посланици, за нас је тај проблем тежи, јер, нашим запуштањем организација привредног живота, затекла га је та општа светска депресија у већ дезолантно стању. Нарочито је наш тежакчи, т.ј. највећи део народа доживео ове дане у непотпуној неспремности без икакве сталешке организације, без икакве заштите

његових интереса, без икаквог обезбеђења његовог злехудог материјалног живота, а камоли напретка. — Док други сталези трпе, сељачки сталез страда. Док се други налазе у депресији, он се налази у невољи. (Аплауз). А тај део нашега народа, господо сенатори и народни посланици, није ничим заслужно, да му се то деси. Не само зато што је најмногбројнији, и што би по својој нумеричкој снази требао да буде одлучни политички фактор, како у нашем политичком животу, тако и одлучни фактор у изграђивању друштвеног и државног развитака, него зато што је тај велики сељачки део нашега народа за народне идеале, за велику народну мисао, за слободу, за државну самосталност и за наше народној уједињење поднео највеће жртве, како у животима, тако и у крви у иметку. (Аплауз). Па ипак, господо, њему се то десило, а то му се десило зато, што се налази на нижем културном нивоу од осталих сталеза, и што је међу онима, којима је на бившим многобројним изборима давао државну власт и своју судбину у руке, имао мало искрених пријатеља. (Гласови: Тако је! — Аплауз). Док су се други сталези знали у својој партијској подвојености ипак у одговарајућим организацијама окупити и бранити своје сталешке интересе, заснивајући коморе, своје посебне сталешке, повчане, кредитне институције, вршећи, преко своје штампе, знатан утицај на то, да се у нашем финансијско-социјалном и привредном законодавству, и у нашој тарифској и царинској политици, обезбеде њихове сталешке користи, користећи само за себе велико врло наших националних кредитних установа, и омогућавајући себи законом поравнање са својим веровницима и повериоцима, и тиме осигуравајући своју економску самосталност, — дотле је сељачки сталез био без свега тога упућен само на себе и на оно што му Бог даде. (Аплауз). Па не само то, него је стално био изложен експлоатацијама банкара и бездушног гуљења безбрижних зеленаша, који су му отели и оно што му је Бог дао. (Аплауз).

Видећи тај сељачки сталез у таквом стању, Њ. В. Краљ, преузимајући 6 јануара и бригу и старање за државу и народ у своје руке, видовити и одлучан, као и у свима другим пословима и потхватима, дао је у неколико махова значајне иницијативе већега стила за олакшање и поправку тога стања. Тек од тога времена почиње прави рад на организовању и ширењу задружног живота. Тек у том времену је донесен закон о унапређењу пољопривреде. У томе времену основана је Аграрна привилегована банка, која је нашем селу учинила лепих услуга и у томе времену донесен је Закон о пшеници, који је у основи добар, и за који ја кажем, да га не треба укинути, и који би селу сигурно донео такође добрих користи, да је спровођење тога закона било обезбеђено и извршено онако како је се очекивало и како је требало бити. (Пљесак и одобравање). Али то што је у томе времену учињено било је мало, јер је било упуштено десет ранијих бољих, ситијих година, а ово је учињено у годинама гладним и тешким. Али ипак зато је Њ. В. Краљ са пуним правом и добио у нашем селу име његовог првог, искреног и највећег пријатеља и родољуба. Пријатно ми је, господо сенатори и народни посланици, констатовати да и Њ. В. Краљ и ово Народно Претставништво у својој Адреси, говорећи о привред-

ним неприликама, које су снашле нашу земљу, стављају у програм законодавног рада овог Народног Претставништва старање за сељачки део нашег народа на прво место, као нашу прву дужност. И ја се тврдо надам, да ће законодавно тело и Краљевска Влада одмах и одважно приступити томе послу. Операција се мора извршити, биће бола и уздаха, али ране се морају очистити да би зацелиле. Раздужење сељака, господо сенатори и народни посланици, је велико питање, велики проблем, јер је и сељачки дуг велики. Пошто је тај посао хитан, а ми других стетстава за то немамо и не можемо тако брзо наћи, осим својих властитих, а та су прилично скромна, ми ћемо бити присиљени да их ипак нађемо између себе и поделимо, јер смо криви сви да је сељачки сталез дошао у овај положај, да га морамо спасавати. (Пљесак и гласови: Тако је.) Тим радом смишљеним и опрезним морамо поћи тако да не угрозимо и не доведемо у питање интересе других сталеза, јер су и они потребни и заједно са сељачким сталезом чине једну органску целину. По моме мишљењу, почетак нашег рада у томе погледу имаће тај задатак, да успостави поремећену равнотежу између привредних стања и прихода појединих друштвених класа тако, да нашој сељачкој привреди обезбеди опстанак и развитак по методама како су оне истакнуте у нацрту Адресе. Не сме се, господо сенатори и народни посланици, дозвољавати и дозволити да се непокретан народни иметак, уз овако стање цена у данашње доба, продаје буд зашто и да дођемо опет у могућност да проводимо нову аграрну реформу. (Одобравање). Њ. В. Краљ у Својој Беседи сматрао је за потребно да нагласи, да земља има бити у рукама онога, који је обрађује.

Исто тако не смемо дозволити, господо, да се и покретни иметак сељачки продаје у бescење за његове дугове, јер ћете у томе случају видети гола човека, на голој земљи, неспособног за производњу. Очекујући, господо сенатори и народни посланици, да ће се програм, који је утврђен у Адреси, ваиста извршити, и да ће се по томе програму поступати, и у првом реду сељачким потребама и невољама изаћи у сусрет од стране Народног Претставништва и Краљевске Владе, и усвајајући све оне велике аксиоме и принципе који су у политичком делу, како Престоне Беседе тако и Адресе, утврђене, и надајући се, да ће се оном помоћи, која ће бити указана сељачком сталезу, створити безброј одушевљених заточника тих принципа и аксиома, изјављујем да ћу гласати за тај нацрт Адресе.

Претседник Д-р Коста Кумануди: Има реч народни посланик г. Мита Димитријевић.

Г. Мита Димитријевић: Господо народни претставници, већ је говорило тридесетак и више говорника. У њиховим говорима могли смо констатовати серију лепих декларација, дубоке и топле вере према нашој држави, према Југославији. У њиховим говорима могло се констатовати много погледа на привредно стање у земљи и на привредну кризу како у нас тако и у свету, а истовремено могла се констатовати и њихова вера, да ћемо и ми и цео свет пребродити ову тешку незапамћену светску кризу. Морам признати, да су неки предговорници у својим лепим говорима много штошта разнели од онога што сам ја мислио овде да кажем. Слушајући их, врло ор-

дачно сам их одобравао и аплаудирао као да су говорили и моје мисли. Да није остало нешто што није овде речено, а што сматрам да је врло важно било рећи, ја бих се на крају отказао говора. Али баш због тога осећам више своју дужност, да у овом Парламенту, обновљеном после две године непарламентарног живота, треба, у овом тешком времену и пред тешким судбоносним моментима рећи све што нам је на срцу, и говорити више него икад по савести, отворено, слободно и искрено, из дубине своје душе; не да се чују само лепе речи, него да се чује и права истина о свему, истина, коју треба јасно и поштено формулисати. Баш зато је и потребна ова дискусија у претресу Адресе. После мудре Престоне Беседе, претреси нашег одговора, претрес Адресе треба да је инспирисан поштеним и слободним разматрањем о свему. Из досадашњег ћутања, сад имамо могућност, кроз Парламенат да дамо израза своје слободне мисли, и да из овога дома пођу као таласи искрене и здраве речи и рашире се, кроз народ. Испуњујући у овом смислу своју дужност приступам својој првој констатацији. Господо, ми смо исувише близу догађајима, о којима судимо и које оптужујемо. Ми о њима говоримо из непосредне близине, тако рећи из нас самих.

Реперкусија тих догађаја, иако су ти догађаји завршени, саме реперкусије још живе, па и у нама самимна, разуме се, у постепеном изумирању. Али још су те реперкусије у многима од нас, у некога више или мање, код политичких људи из недавне прошлости више, а код нових политичких мање. И зато мислим, да би требало овог пута мање говорити о људима а више о духу времена, у којем смо сви ми политички деловали. Кад буде историја судила догађаје, мање ће судити људе а више ће говорити о духу и о идеји самог времена. Французи кажу: Разумети, значи опраштати. Нисмо ми данас у положају никога оштро да судимо. По евангелској правди: Не судите да не будете суђени. Можда се ово може доста применити и на овај моменат. Јер мало је од нас који нисмо заблудом или грешком, били, ко више ко мање, активни у свима прохујалим догађајима за ових дванаест година. Ми смо овде послати од народа да после једног периода тешких догађаја, или после грешака и разочарења од неких 10—12 година, отворимо сад пут за један нов ток догађаја и за један нов свет стварања. Према томе, кад буде дошла историја да суди о догађајима, понављам, мање ће говорити о људима а више о схватањима, о идејама, о идеологији, о струјама и о психози прошлог периода. Ја ћу покушати, у пуној скромности своје моћи, да погледам на догађаје са такве стране не оптужујући их него тумачећи што могу више добронамерно и с више широкогрудости.

Господо, прво наше схватање о држави, било је романтично. Свако је племе, и Срби и Хрвати и Словенци, ушло у ову државу из своје сопствене историје. Сви ми унели смо у заједничку нам државу своју националну романтику. Ми Срби у првом реду, и највише, што је сасвим природно. Пет векова ропства проживели смо кроз своје романтичке традиције, које су нас национално одржале и које су преко свих поколења биле пренесене пуном снагом и на ово наше поколење. Из тих романтичних традиција, као нације, црпили смо снагу за одржање

и за борбе и с јачим непријатељем. У победи нашој триумфовала је та наша национална романтика, а доста и победничког заноса, што је имало за последице да се другима, изван Срба, да мало признања за њихов национални принос у стварању ове наше заједничке државе. С друге стране и Хрвати, такође дошли су у ову државу из своје чисто хрватске историје и са својом националном романтиком. Они су се, правно говорећи, одрекли државе Хабсбурга, коју су сматрали туђинском, и пријединили су се Србима као равноправни у свему, не сматрајући се освојеним. Шта више, кроз своју историју Хрвати су имали историјско-политичке традиције о својој држави и о својој националној индивидуалности. Природно је, дакле, да су Хрвати, иако исто као и Срби, с одушевљењем, нашавши се у својој држави коју су признали као своју националну, желели да у пуној слободи проживе свој национални идеал у лепшој стварности. Тако је, према националној романтици Срба с једне стране, следовала с друге стране национална романтика Хрвата, и готово биле су у наступању националне романтике с обе стране једна према другој, или готово рећи једна против друге. И сад се дешава један чудан, неочекивани процес. Док смо били раздвојени и Срби и Хрвати, нас је сједињавала наша национална романтика у тежњи за уједињењем. Стварног сукоба у то време није било између масе Срба и Хрвата на бази националне романтике. Било је шта више много јачег признања од стране Срба Хрватима и обратно, од стране Хрвата Србима. У таквом духу заснован је био од 1895 год. рад српско-хрватске националне омладине, којој несумњиво припада највиша заслуга што је мисао о јединству Срба и Хрвата добила нову снагу и свежину. Тој национално-романтичној омладини, несумњиво, припада и та заслуга, што је десетак година касније дошло до српско-хрватске коалиције у Хрватском Сабору, која ту мисао о јединству преноси први пут и снажно и на политичко поље. Тако је било пре уједињења. Кад се пак нађосмо уједињени у једној и својој држави, догодило се оно што се није могло очекивати. Национална романтика, која нас је пре сједињава, стала нас је завађати, а у међусобно непризнавању и кроз међусобне сударе свакојаке врсте. У томе се десило у нашој садашњости нешто сасвим обрнуто ономе што је било раније, у недавној прошлости, и док смо били туђинским границама раздвојени. Туђинске тенденције у то раније доба изводиле су своје циљеве и утицале на све начине да вером и својом политиком развију наше национално јединство, које је већ било створено и живело у свести Срба и Хрвата. Сад пак, после уједињења, и у заједничкој нам држави, национални индивидуализам, на обе стране, како код Срба тако и код Хрвата, толико је постао јак по дејство више партиско-политичких цепања него је у ствари тога било у духу и осећању народних маса. Кроз политичко-партиске страсти, које у заоштрености већ нису имали границе, тај национални индивидуализам иде до сепаратизма, што, понављам више се манифестовало кроз политичке теорије завађених партија с обе стране, него кроз саму свест народну с једне и с друге стране. Чудан парадокс: Национална романтика нас је неуједињене уједињавала национално, а уједињене покушала да нас политички,

да не кажем и национално сепаратистички разједињава. Откуд тај парадокс? Он је наступио поглавито услед тога, што су политички људи подејством уских партијских циљева, хтели на један једностран и груби начин да искористе своје преобладајуће положаје на једној или на другој националној, српској или хрватској, страни. Сасвим је природно и разумљиво што су ове многе и пренаглашене претераности с једне или с друге стране баш на бази повојности српске или хрватске, изазвале страсне распре и тако рећи створиле фронт једне стране против друге. Административне непогодности у земаљској управи, и ако су другостепеног карактера, уплеле су се у све ове распре и размирице, и сукоби су добијали још живље страсти, а све је то у обој странијој нетрпељивости доводило до свих оних судара у Парламенту, који су нам свима добро познати из недавне и мучне прошлости. Све ове претераности и грубости политичког искоришћавања дискусије о народном јединству, свакако биле су за осуду, а такође сметале су и здравој и што бржој консолидацији наше државе. Усред распаљених партијских страсти, с обе стране, с падом угледа Парламента све више, није се могао наћи други пут да се пресеку и отклоне све те страсне и убиствене распре око народног и државног јединства, него онај који се нашао манифестом Њ. В. Краља од 6 јануара.

Вратимо се опет натраг. Осврнимо се и на Словенце. И они и ако бројно мањи од Срба и Хрвата, ушли су, такође са својом романтиком, у заједничку државу. Један мали народ, као што су Словенци; који вековима одолевају снажном колосу, као што је Германство, црпео је снаге у својој националној романтици да одржи себе. Тако смо помешали сви скупа наше романтике, и свако је мислио, да је у праву, да се национално индивидуално одржи кроз ту тежњу и мисао. Створено је и име нашој држави Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца с пуним признањем националне индивидуалности сваког племена посебиче. То је у ствари било једно прелазно јединство. У судару националне романтике са три стране, није се могло доћи ни до схватања једних истих појмова, на један и исти начин. Сам појам о држави и отаџбини није се подједнако схватио, или боље рећи схватио се на један непотпун начин. Појам државе и отаџбине, изгледало је да нису један и подударан појам. Једно је била отаџбина а друго држава. Држава изгледала је као да је изван отаџбине, а отаџбина је била нешто уже као завичај. И сматрало, са да се из уже области своје племенске отаџбине, требало свако племе везивати за државу нарочитим споразумима и погодбама. Има људи који говоре, а не без разлога, да нисмо били довољно спремни, да изградимо своју националну државу у смислу и у духу како је то природа сама изградила, а то је у смислу правог расног и крвног јединства. Широке народне масе биле су ближе овом и оваквом схватању наше државе кроз расно и крвно јединство, него су томе били сагласни многи политички људи, који су тражили више теорије него једне поставке већ извршеног природног процеса.

Сукоби, на бази националне индивидуалности са три стране, у смислу готово ривалства, појачани су били свим другим узгредним, а врло оштрим, партијско-политичким претераностима. Видовдански Устав већ је био оглашен да не одговара здравим

тежњама наше заједничке државе. Преминација једне стране истицала се као узрок неравноправности свестране у земљи. Сукоби су прелазили с терена на терен с једним све већим пожаром страсти, а здравих метода за стишавање страсти све је мање било, и тако ишло се у нетрпељивости на свима питањима, док се није дошло и до најнижих личних расправљања, и све доводило до пароксијума лудила, које се најзад свршило 1928 год. на дан 20 јула страшним крвавим догађајем у Парламенту.

Ми, сада сабрани у овој Скупштини, која треба да значи прекид са овим методама братске нетрпељивости, ми у овој Скупштини, која треба на достојан начин да окаже грехе ранијег Парламента и да отвори бољу перспективу пред очи народу, ми баш, и у овом дому, у овом моменту треба с дубоким пијететом, ако ми допустите, да узвикнемо: Слава Стјепану Радићу! Слава Павлу Радићу! Слава Ђури Басаричеку! (У дворани: „Слава им“). Слава им, јер су они погинули за наше јединство (у дворани: сви посланици устају: „Слава им“!).

Господо народни претставници, дао сам по својој схватању објашњење оне страховите кризе у Парламенту, која га је најзад довела и у питање. Парламентарни живот био је сав расклиматан у непрекидним сукобима странака на бази племенских, регионалних и конфесионалних ускости и нетрпељивости. Расклиматаност Парламента појачана је била и с моралне стране невероватних корупцијама сваке врсте. То је други елемент који је као отров разједао Парламент. Најзад да поменем и трећи елемент који је рушио животну снагу Парламента. То је застарелост, изживелост наших странака, које нису дошле до изражаја нових социјалних потреба нити културних тежња. Наше странке хвалиле су се да за тридесет година нису мењале своје програме, као да претстављају неке окамењене мувејске вредности, а не живе организме новог доба, нових потреба и тежња.

Господо, кад саберемо све уједно, сударе са три стране на бази националне индивидуалности и тежње за њом, и томе додамо грешке и нездраве методе наше администрације, затим када кроз све то спроведемо све наше партијске претераности, нетрпељивости и необуздане страсти и кад додамо све врсте корупције у то доба, појмљиво ће нам бити зашто је после крвавих догађаја 20 јуна 1928 године дошло до тоталног краха прошлог Парламента и зашто је настала велика брига нашега владара како да заустави један катастрофални ток догађаја. Ви добро знате, господо, како је мучно протекао онај кратки период са г. Вељом Вукићевићем на челу до владе г. Корощца. Ви добро знате да је чињен покушај за једну неутралну владу којом би се, како тако, ликвидирали крах Парламента и крвави догађаји у њему. Није се успело да се дође до једне неутралне владе. Мучни су то били дани. Напори чињени од стране Њ. В. Краља у то време показивали су колико лежи у крви династије Карађорђевића поштовање парламентарних традиција и колико је Његова брига била да се очува она дивна хармонија између суверенства народа и Краља. Морао је доћи шести јануар 1929 године.

Допустите ми, сад, господо, да ја о шестом јануару, о том великом историском датуму дадем своје објашњење на један нов начин, који се овде

није споменуо. Шести јануар, господо, није државни удар, како је рекао један предговорник, државни удар у добром смислу, јамачно по теорији пок. Милована Ђ. Миловановића, чије је име требало и овде поменути, који је обележавао државне ударе као добре и рђаве, према циљу, који се желео постићи. Још мање је шести јануар револуциони акт, или револуција „одозго“, како рече други један предговорник. Нема револуције „одозго“. Шести је јануар један догађај, један факат који је наступио еволутивно из безизлазног положаја у који је доведена наша држава с крахом Парламента. Шести јануар само је потекао из једне очајне нужде, да се ствари и догађаји у катастрофалноме паду и расулу задрже на време да не доведу државу у опасност. Кад је ауторитет Парламента пао, онда је морао, као на стражи, кад један стражар падне, доћи други да заузме то место и да брани шта има бранити, у овом случају, државу од расула. Шести јануар био је само припремни акт. Многи су људи тумачили шести јануар као инаугурацију једнога режима специјалне тенденције. Мислим да не грешим, ако шестом јануару дамо његов прави историјски значај и његово стварно тумачење. Значај шестог јануара је баш у томе што тај историјски датум обележава средство а не циљ. Када би шести јануар био циљ, то би било тиранија. Али шести јануар, као нужно средство, био је политички неопходан да се дође до трећег октобра 1931 године. Припреме је требало бити да се дође до Устава и обновљења Парламента у новом духу, и да се отвори еволуција у новим етапама са здравијим и здравијим перспективама. Треба сад имати будне очи на нове догађаје и бити свестан пута новог, којим ваља ићи. Ја замишљам да је иза шестог јануара наступио, насупрот пређашње романтике, један сасвим нов период, период реализма у нашој држави, који, на један одлучан начин, отвара и спроводи наш Краљ. (Гласови: Тако је! Живео!). Ево доказа за то. Наш Краљ, од прве младости, нашао се као вођ народне војске у сукобу са нашим петвековним непријатељем и на великом путу ослобођења свега нашега народа на југу. Иза кратког времена, опет на челу народне војске, улази у светски рат и преживљује с народом како светле моменте великих наших победа над јачим непријатељем, тако и у трагичне дане највећих страдања нашега народа, путем кроз Албанију. У Скадру, пред тешком перспективом, наш је Краљ, прошавши сву Голготу заједно с народом, своју вољу и моралну снагу ојачао кроз највишу веру што људи и народи могу имати иза једне катастрофе у тежњи стваралачкој за обновљење и духа у народу и акције у борби. Дошла је крвљу великом стечена победа заједно са нашим савезницима. Краљ Александар, ослободилац ове земље, творац уједињења, иза првог периода од 12 година нашег државног јединства, распре и нетрпељивости, сад улази својим духом и високим ауторитетом у трећу фазу, добија, као владар, највиши историјски атрибут: постаје Краљ реалист. Реалистичка политика своди се на ово: одбацити сву sentimentalност и загледати се у праву стварност момента и догађаја. Није лако ниједном човеку да се одрекне својих осећаја и свега онога што чини sentimentalну страну његова живота. За то треба снаге. Ја ћу, као први чин овога реализма, манифестованог од нашег Владара, да

напоменем онај историјски приказ на дан 6 септембра 1930 год., кад су пред свештеницима трију наших вера прошле у једном триумфалном ходу наше победничке старе војничке заставе и кад су, једне за другима, минуле, с опроштајем нашега Краља и отишле у историју, оставивши место новим народним југословенским заставама, које је, једне за другим, предавао народној војсци руком Својом сам наш народни Краљ. То је, заиста, господо, био један сликовити, симболични приказ нове и реалистичне политике једнога краља реалисте. На новом путу, Он је, овим чином, дао и први сигнал.

У еволуцији свих прохујалих догађаја, морало се доћи до овакога реализма на место преживелога романтичнога схватања. Да смо остали, поред свих других зала, у сукобима на бази романтичке тежње националног индивидуализма, да није дошло до изражаја оваквог реализма, ко зна где би се зауставили: Крајње је било време да се једном отвори пут здравог реализма у свима схватањима наше државе.

Шта значи реализам у садашњем схватању? Значи одрећи се не националних традиција, које вечно живе с народом, него одрећи се свих оних метода, који доводе у питање, на бази sentimentalних обрачуна, ону општу, виталну снагу наше државе. Жртвовати уску sentimentalност не значи заборавити на своју прошлост, него пренети све традиционалне снаге прошлости у један елан новог стварања, као што притоке са свих страна преносе воду у једну велику реку. Ми треба врло добро да знамо да то није лак посао. У место разједињујућег националног индивидуализма Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, треба стварати у духу реализма свеуједињујућу Југославију. У том размаху реалистичне свеуједињујуће југословенске снаге треба да предњачи овај Парламент, који још без свога израза треба временом да добије, оно што значи нову крајцију или боље рећи да изради нов пут за широко учешће свих позитивних народних елемената на стварању здраве консолидације. Нов Парламент у духу и смислу Југославије треба да има све отворене приступе за све здраве компромисе и за прибирање свеукупне националне снаге и са оних страна које, под разним разлозима, оправданим или неоправданим овде не учествују.

На путу стварања реалистичних метода требаће много посла и нових покушаја. Требаће пре свега да се изврши једна здрава ревизија наше укупне историје. Треба да се изврши једна реална синтеза. — југословенска национална синтеза трију племена у једну југословенску нацију. Треба изнад свега тога допрети и до висине стварања и духовне синтезе трију вера у једну нашу духовну и елементарну снагу. Посао, као што видите, није лак. Он је и необично деликатан. Треба прићи овим свима пословима на начин демократски висок, јер слабим или погрешним методама могу се и најздравији процеси разбити. Метод је све. У науци најтеже је пронаћи метод, а научна открића, после пронађеног метода, сама следују. У политици такође је најважније наћи пут и методе. Пут нам је указан у духу здравог реализма, а методе треба ми да пронађемо.

Југославија носи све у своме имену. Стари Римљани су говорили: у имену је судбина — у имену је све. У Југославији, у њеном имену, изражен је

и њен програм и њена мисија и њена будућност. Југославија, својом мисијом, треба да настави свеуједињујућу улогу до интегралног јединства свих Југословена у једну државу која би се ослањала на три мора: Јадранско, Егејско и Црно Море (Бурно одобравање).

Кад се буде пошло тим путем, а хвала Богу реалистичан је пут започет, и кад се буде наставила с етапе на етапу, успешна мисија Југославије, онда ће се на Балкану створити трећа цивилизација. Прва цивилизација била је Јелада, колевка европске културе; друга цивилизација била је Византија, извор православља и идеје стварања наше средње-вековне државе, а трећа цивилизација на Балкану биће наша — југословенска цивилизација. У таквом развоју догађаја створиће се, акцијом Југославије, једно ново човечанство на југоистоку Европе.

Допустите ми, господо, да на крају изразим свој југословенски идеализам кроз ову декларацију. На путу реалистичне политике, ако методи буду прикладни за њу, ми ћемо позитивно ићи ка свеуједињујућој будућности у стварању једног новог човечанства. У том новом човечанству на југоистоку Европе избија већ сав спецификум Југославије. Југославија уједињује кроз своју расу источне и западне цивилизације, т.ј. дух православља и католичанства кроз мистику мекоте ислама, а на првобитној основи моћне српске држатворности, на инстинктивном балканском стваралаштву. У синтези свих елемената расне снаге, православља, католичанства и ислама, и у синтези сва три племена, Срба, Хрвата и Словенаца, ствара се у југословенској нивелацији једна расна култура од слободе и од екстазе васкрсења, што долази од православља; од мирног рада и стабилног прогреса што долази од католичанства; и најзад од богумилске хуманости и муслиманске духовне мистике, што нашој држави даје ислам. Тако Југославија, у овакој синтези трију вера и трију племена, израђује свој сопствени расни облик једне сјајне државе, којој нема примера у историји. (Одобравање и пљескање и узвици: Живео!). Али не заборавимо, господо, да, према томе великом идеалу Југославије, треба сабирати све позитивне снаге и упућивати све наше здраве националне енергије, али упућивати их само демократским и здравим политичким методама (Одобравање и пљескање).

Прејседник Д-р Коста Кумануди: Има реч сенатор г. др. Хрибар.

Д-р Иван Хрибар: Господо народни посланици и сенатори, Словеначки део нашега народа био је тако несретан, да је после кратког доба властите државности дошао под надвладу страног, туђег мучиња. Подељен на више покрајина, морао је подносити притисак талијанске, мађарске и немачке властеле, која за њ' никад није имала ни благохотног осећања, а камо ли љубави. Напротив, она га је мрзела и ненавидела и сва његова управа, откако је нестало народног суверенства ишла је затим, да га лиши самосвести и онеспособи за схватање етичких врлина.

Особито Аустрија учинила је у том погледу врло много и, на жалост, морам да признам, да јој је труд погубно успевао. Али, на срећу, међу Словенима је свест крвног сродства кроз све векове

остала пуно буднија него ли, на прилику, код германских или романских народа. Она је у њима тивала као неопажена варница, чекајући само погодног ветрића да се расипамти у могућну ватру.

Господо моја, из доба нашег пробудења, пуно творног одушевљења, позната је будница: „С Црне Горе до Урала, од Балкана до Триглава, клиће народ мајка „Слава““!

У неколико пречистих речи сто значајне намене и великог програма! Оне нам доказују како су словенска племена, и ако су их повесничке прилике створиле самосталним, наполе развијајућим се народностима, све једнако почеле тежити к заједници, из које су никли.

И тако је сав напор у народном обзиру непријатељских нам владавина ишао мимо нас, незнатних по броју и највише туђим упливима испостављених Словенаца, не да је могао заустити дубљих корена. Напротив: упркос свима покушајима за окупљање сепаратистичког духа међу нама, шириле су се све више и више тежње по заједници са суседном нам браћом.

Код др. Гајевог илирског покрета, првог покушаја за уједињење Југословена, сво и нас, Словенаца. Чувени илирски песник Станко Враз наш је био земљак из оних Словенских Горица, које се — пуне идиличке милине и покрајинске дражести, — стери између Муре и Драве и које је од туђег посегатељства спасио нама; а с тим и Југославији, једино генерал Рудолф Мајстер са својом енергичном иницијативношћу и одрешитом неуступношћу у југословенском покрету великог бискупа Штросмајера у којем сам, мимогред нека буде споменуто, узимао учешћа и сам, опет смо живахно сарађивали.

А кад је Патар Први, наш велики Краљ Ослободитељ и Ујединитељ, ступао на српско престоље, послали смо и ми Словенци у Београд нарочито поклонствено отпосланство са налогом, да новоме Краљу поднесе најоданије честитке и да га тиме потсети на наше тежње по заједничку будућност. И господо народни посланици, занимаће вас, да је поштовани наш друг, пријатељ Раство Пустослемшек, био члан овог отпосланства.

Ево повесничког доказа, како су све наше тежње — како су неко доба надахњивале само свесне појединце, ишле за уједињењем свих племена словенског Југа.

Постале су пак опште добро у онај велики час, којег у српској повесници означаје златним словима натпис: Куманово.

Visoko narodno predstavništvo,

Ko je tu zmagovita sirska vojska pod vihovnim vodstvom Pres'olonaslednika, sedanjega našega junškega Kralja Aleksandra I, tako sijajno potokla mnogo močnejšo in dobro oboroženo turško vojno silo, da je u paničnem strahu bežala vse do Bitolja: takrat je naenkrat vsa Slovenija planila navdušenja. Bila je to iskrica, ki sem je prej omenjal. Vzplamtela pa je v gorečo nado, naj bi ta velika zmaga pomenila tudi za nas Slovence boljšo in srečnejšo bodočnost, v kateri naj nam bi z najbližnjimi brati v slogi in ljubezni živeti pod isto streho.

Plej, ko smo mogli pričakovati, izpolnila se je ta nada. Ona srečnejša bodočnost zglasila se je pri nas, Lepa in vabljava ko mlada nevesta v cvetu let.

A nismo je spoznali. Mesto da jo bratski zagrlimo in pritisnemo burno na srce, lovili smo se z zameglenimi očmi za meglenimi faktomi. Še le bistro vidne odločnosti našega viteškega vladarja je bilo potreba, da nam je padla mrena z oči.

In začudeno smo se spogledovali. Ona divna prikazen srečnejše bodočnosti je vendar bila Jugoslavija, ka'ere smo tako željno pričakovali, ki je pa dasi jo je poznal ves svet —, mi sami nismo spoznali.

Сад пак њу, високо Народно Претставништво повнамо и сакупљамо се са вама сложено под њеним окриљем. Ни једног родољубног Србина, Хрвата, Словенца не може ни не сме да буде а да си не би био тога из све душе свестан.

Што се нас Словенаца тиче, смем са овог места са потпуним уверењем, да тога нико и нигде оспоравати неће, устврдити, да стојимо сви од првог до последњег за велику, недељиву, унутра сложну силну Југославију. (Бурно одобравање). И то каква је данас под мудрим водством великог Краља, везаног са нама крвљу и осећајима, и какву према завету историје треба да створи, и усаврши будућност. (Одобравање).

Па нека је при изборима за садање Народно Претставништво било међу Словенцима овде, онде, размимолажења: у патриотизму и оданости Југославији и њеном Краљу, код нас размимолажења нема. За њих и уз њих ћемо стати, њима одани и верни бити, како устреба — за њих све жртве подносити! (Бурно одобравање).

Па имамо и разлога за то.

Господо народни посланици и сенатори, из земље наше боли и нашег јада посетио ме је неки дан мој добри дугогодишњи пријатељ. Проборавио је неколико дана у Југославији, видео је ред и поредак, слободу и благостање, који ту владају и наслађивао се животом у њој. Кад је пак хтео да се врати у своју постојбину, дошао је, да се са мном прашта, и казао ми је сузних очију те дрхтајућим гласом: „Благо теби, Иване, благо Вама свима! Код Вас у Југославији је прави земаљски рај. О, да је зла коб морала баш нас несретнике бацити в паклени очај!“

Господо и браћо, овај уздах рањене словеначке душе говори више, но што фолијаната. Па да ми не бисмо љубили краљевину Југославију и не благосиљали дана, којег је била прокламована, и не стављали у њу свих својих нада. (Одобравање). Једнодушност, којом су примљене ове моје речи, у особиту су ми задовољство за то, јер сам велику помисао нашег уједињења од младих дана гајио, и својим скромним силама за њу и радио.

Сретан сам, да могу, овлашћен од мог пријатеља, народног посланика Вјекослава Спинчића, са којим ме је баш ова велика помисао у рано доба наше младости спојила у искрено пријатељство и сарадњу, — прогласити, да га надахњује исти осећај. Он, ватрени Хрват, ја, ватрени Словенац, ишли смо увек у слози и сагласности за истим великим циљем. (Бурно одобравање и плесак). И нас двојица — по годинама најстарији између Вас свих — можемо сада на очиглед остварења нашег најдражег идеала сједињене Југославије, у које процват и напредак верујемо и да ће вршити хисторичку своју мисију се надам —, захвалног срца узвикнути: „Господи, наше очи видели су спас наш и нашег народа; лако

ћемо, кад надође дан, заклонити уморне наше очи!“ (Бурно плескање).

Адресу, пошто је састављена у дикцији, која доликује своје задаће свесном си Народног Претставништву према узвишеном и искрено љубљеном Владару, примам у целости. (Бурно одобравање и плескање).

Претседник Народне скупштине Др. Коста Кумануди: Има реч народни посланик г. др. Богумил Вошњак.

Богумил Вошњак: Господо сенатори и господа народни посланици, ја мислим да у Адреси, која је ту пред нама, нема дивнијег и силнијег места, него што је оно које говори о жртвама, које су биле поднесене да дођемо до наше заједничке државе. На томе се месту каже, да су биле поднесене жртве и учињени подвизи за нашу државу, којима нема примера у историји света.

Ако се сећам, ступајући на говорницу, најпретих жртва, ја мислим да то има свој дубоки смисао, пошто држава има своју највећу основицу у заједничким жртвама. Ја мислим да имам и легитимацију да говорим у овој адресној дебати. Ја сам провео један дуг век живота у борби за југословенску мисао. (Поклици: Живео!). Мој отац ми је дао једанпут парламентарни савет, да не треба никада говорити, када су многи говорници пре говорили, али ја мислим да то не вреди за једну адресну дебату и не вреди за један овакав свечани моменат, који треба да буде један осврт на прошлост. Ја мислим да још увек има ствари, којих могу да се дотакнем.

У манифесту од 6 јануара има један пасус, имају неке речи, које би морале бити свуда у злату записане и ове речи су: „Ми морамо тражити нове методе рада и крчити нове путеве“.

Ова мисао водиља треба да буде најача полуга нашег целокупног јавног живота и она треба да буде полуга целокупне наше југословенске државотворности.

У овим речима изражено је још нешто друго, изражен је дух једног новог социјалног солидаритета, изражена је идеја опште народне сарадње, идеја социјалне правде.

Југословенска мисао, по моме схватању, има ову главну одлику да је она еминентно државотворна. И била је једна верзија, која је могла да уђе у Адресу, која говори о томе, да је југословенска мисао синтеза свега најбољег у свима племенима и свима областима, и да је најача подлога наше државотворности.

Господо сенатори и народни посланици, ја бих упозорно на једно место у Адреси, где се говори о једној великој заблуди, о заблуди да се може после уједињења наставити политички живот, какав је био под туђинским или независним националним државама. Зашто је било немогуће наставити после рата тај стари живот. Светски рат и прави унутрашњи смисао светскога рата даје одговора на ово питање. Није било могуће после ових страшних поремећаја социјалних, економских и државних, целе Европе и целога света, да ми лепо уђемо у ову нову заједницу, као стари Словенци, као стари Срби, као стари Хрвати. Ми смо имали ући у ову заједницу као Југословени. Из тога се развиле све тешке кризе, све велике борбе.

Ја сам рекао да хоћу да дам један кратак осврт на прошлост. Никада можда неће бити прилике да се то учини, и то ради тога пошто ће у будуће актуелни проблеми стајати пред нама, који треба да се реше. Малобројни су у Сенату и у Скупштини они који су припадали Југословенском одбору. У Скупштини смо двојица; др. Милан Сршкић и ја. Ја мислим, да је програм Југословенског одбора од 6 маја 1915 год. био од огромног значаја. Предат Делкасеу и Извољскоме, тај програм Југословенског одбора прокламирао је идеју народног јединства, као главну основицу нашега будућег државног живота. Али не заборавимо да се ово уједињење требало да створи вољом свију Срба, Хрвата и Словенаца, и тиме је била одбачена идеја хегемоније и направљен је био фронт противу свију сепаратизма, противу свију племенских аутономија, и питање, које је било отворено, нашло је у југословенском програму 1915 год. своје формално решење уредом ужасног крвопролића светскога рата.

Био је програм Југословенског одбора који је имао своју главну основицу у томе да будућа југословенска држава буде унитарна држава, а да не може бити федеративна. Иста политичка идеја унитаризма, она идеја из хотела „Медизона“ где је Југословенски одбор имао своје седиште, дошла је преко Крфа до Видовдана 1921 године. Ја мислим да су већ тада Југословени положили свој велики испит своје зрелости. Србија и чланови Југословенског одбора ишли су први са једним политичким програмом разбија Аустро-Угарске, и Југословени били су први који су имали свој политички програм: „Смрт Аустроугарској!“ Југословени су увели као први у своје руке крмило једне акције која је имала за циљ пропад династије Хабзбурговаца. Али је после почела Голгота Србије и Југословенства — Албанска голгота, у оним данима кад је Србија била само фантом државе, али када је Србија ипак имала све атрибуте једна државе, јер је имала своје земљиште и своју војску, своју Скупштину, своју дипломатију и имала је свога Владаноца, и један народ који је несаломљивом вером као ни један други веровао у васкрснуће државе. И тада смо ми чланови Југословенског одбора стајали верно уз Србију, пошто смо најдубље веровали, да се мора победити и да је смисао једне ствари у моралном ослонцу за који се боримо, и да је то први предуслов наше победе. И тада је био пред српском владом један предлог „једне југословенске владе“. Питало би се да ли у оним данима 1917 године не би било могуће да се створи једна југословенска влада. Само историчар може на то одговорити, и ја нећу бити нескроман да изнесем своје мишљење. Тако је дошло до оног дуализма између Српске Владе и Југословенског одбора који је био штетан и који је могао да нанесе велике штете нашем раду, али срећом и то смо време пребродили и дошли смо у могућност да смо могли после рата да изведемо потпуно уједињење нашег народа.

Ја мислим да смо ми баш преузели једну велику одговорност пред оним нашим савезницима, који су стајали на нашој страни и омогућили извођење нашег политичког и националног програма, и та велика одговорност је налагала да нађемо путове да се наша држава заиста организира и постане једна велика целина. И ја се сећам са највећом

радости оних тешких дана борбе кад је Југословенски одбор будио демократску савест Европе и Америке и када су његови емисари ширили идеју нашег уједињења, хиљадугодишњи сан наше расе.

Сад да пређем на једну нову епоху — Крф.

Има једно мишљење: да не би дошло до Крфа и до Крфске декларације, да није било руске револуције, која је императивно тражила да Југословенство нађе своје нове солуције. Шта је главна одлика Крфске декларације? Одлика је та што се њоме утврђује: да будућа држава мора бити унитарна, јединствена држава. И Крфска декларација је један целокупан програм, државни програм, један државни програм какав није дао ниједан други народ, који је био у сличним приликама као наш. У Крфској декларацији победила је идеја братства и једнакоправности. И око ове идеје једнакоправности све се креће. И Христове речи су пуне значаја: „Идите од Мене сви који неправду чините!“ Ја морам рећи да ме је врло дирнуло оно што је говорио г. сенатор Шуперина. Он је врло лено нагласила потребу и важност једнакоправности. Али, ја мислим да је немогуће оно што је он рекао на крају свога говора: да он предвиђа дан, када ће бити и последњи држављанин наш потпуно убеђен о народном јединству. То је немогуће. Ја се сећам оваквог једног случаја. Био сам у Италији и, шетајући се друмом, наиђем на једног сељака и почнем с њиме разговор. Он је отпочео да грди Италију: како она ништа не вреди, и како би био срећан кад би Аустрија опет завладала у Италији. Таква расположења била би од тешких последица, када би овладала великим масама, али увек ће бити појединих случајева, увек ће бити појединаца који ће рећи: ја не пристајем на народно јединство.

Говорило се у Скупштини о Видовдану 1921 године. Опет морам рећи: да је унитарна идеја Крфске декларације ушла у Видовдански Устав. Тамо нема федерализма. Државно уређење је изведено строго унитарно. Али, он има својих великих погрешака, које би се могле, можда, укратко изразити овако. Видовдански Устав био је мртворођенче, пошто је у њему било изражено старо либерално начело Стојана Протића о парламентарној монархији. Он је био мртворођенче, пошто је омогућавао да наша држава остане строго партизанска држава. Била је, мислим, једна реченица једног нашег великог политичког писца: да је Србија била партизанска држава. Ја се у то нећу упустити, али пала је оваква оцена. Истина је на сваки начин; да је она држава Срба, Хрвата и Словенаца, која је изашла из Видовданског Устава, била скроз и скроз партизанска држава.

И почео је после бег из политике. И они југословенски елементи, који су пре рата и за време рата заузимали један позитиван став према политичком животу, ови елементи ишли су из политичког живота. И ја могу да кажем, многи од ових елемената су се вратили сад у то прво југословенско Народно претставништво. Почело је оно племенско оргијање што је довело до слома. Није било потребно много напора да су се бациле младе генерације, југословенске генерације, које су имале најчистије појимање једне југословенске државе, ван строја. Угушили су појединце, али нису могли угушити велику идеју, прегажени смо били, али искра жи-

вота југословенске мисли остала је жива. (Шљескање). Али има извесних друштвених разлога што је дошло до слома Видовданског Устава. Они су друштвени и они су социјални. Дошло је у нашем друштву до тога, да карактер, знање, поштење и способности нису значили ништа, није осуђивало друштво ариviste, осоколило их, сматрало се је да овакви појави нису болест друштва, било је помањкања социјалних осећаја.

Господо сенатори и народни посланици, један Словенац Подлимбарски написао политички роман: „Господин Фрања“, могу да кажем политички, пошто је то коштало његове каријере и био је затворен од аустријских власти. И у том роману описао је живот радника у шуми у Босни, и он је показао ту велику борбу његовог јунака са једним системом плаћања у боновима. Аустрија у Босни већ је увела тај систем, да се плаћа радник са извесним боновима, а не у новцу. И ових дана били смо сведоци једне мере г. Министра шума да је забранио овакав један новац који је био сличан оним боновима аустроугарским у Босни, то су бонови подuzeћа Јоцић у Барама. Тај новац нема никаквог покрића у злату и није издат ни од једне Народне банке и што тако не тражи г. Јоцић да би био ваступан у управи Банке за међународне обрачуне. Ово помањкање социјалног осећаја страшно се свети! Политичка фразеологија која је била до 6 јануара на снази, нама је фала Богу потпуно страна. Говорило се после Видовданског Устава стално и нису то политичари трећег реда него баш државници. Ампутација, страшна реч. То значи да се реже живо месо, да се кидају делови и да крв бризане из свих рана.

То су били политички изрази. Политичари су се служили овим изразима и они су ушли у повине. О њима се говорило на политичким скуповима. И тако данас се само чудимо, како је било то могуће, како су биле овако страшне ствари могуће, а да није дошло до расула државног живота. Ако бих ја дао један изражај потреби да дође до шестог јануара, ја бих дао следећу тезу. Морало је доћи до шестог јануара, пошто су се следећи моменти ујединили: пренос мртвих старих либералних начела, партизанство, помањкање једне државне и југословенске политике, помањкање једне државне аграрне политике. Све је то довело, заједно са помањкањем смисла ва једнакоправност, до слома. Цело Народно Претставништво истог је осећаја велике захвалности према Владару, да је учинио тај корак, корак, који је прихваћен од наших изборних маса.

Говорио бих о нечему, што је значајна црта режима после шестог јануара. Режим од шестог јануара диже идеју државног ауторитета. Углед чиновника не сме се понизити, као што се догодило под пређашњим режимом. Државну власт морају имати у руци људи од карактера и несумњивих моралних квалитета. Ауторитет закона мора бити неприкосновен.

И нико не сме присвајати право: критици ауторитет закона. Ја мислим то је једна највећа одлика режима после шестог јануара, да је дигао мисао државног ауторитета. Уз то има још нешто друго: развијало се осећање дужности. Нема само у држави права већ има и дужности. И само овакав државни ред је на своме месту, који истиче појам дужност држављана.

Господо, има једна друга одлика режима од шестог јануара а то је уређење бановине. Дозволите ми да нешто дуљим, пошто је по моме схваћању један од најважнијих момената у државном животу тај, да се нађе прави појам и да се изведе на прави начин организација државе у мање јединице. Ја само то истичем, да је 3 септембра 1789 Туре, француски посланик, рекао, да је нацрт управне деобе сваке државе много важнији него један земаљски Устав.

И ми видимо да Французи нису успели да се реорганизују на основу регионализма, видимо чак и то да италијански фашистички режим није био у стању да наново уреди старо италијанско централистичко уређење. Само Југославија је имала ту кураж, ту смелост да потпуно преуреди своје унутрашње уређење. Бановине су један огроман корак напред и мислим оне су у исто време значиле један велики успех. У политици се суди по успеху, и ја мислим да бисмо ми данас тешко могли да административно егзистирамо без бановина. Бановине су ушле у живот народа. Данас се више ту не делимо по оним старим именима. Данас су ушла нова имена у живот. Говори се о Вардарцима, Моравцима, Приморцима, Дравцима и т.д. То се је за кратко време примило и то је најбољи доказ да се је код тог уређења бановина нашао прави пут. Ја бих био тако смео да из своје емигрантске архиве 1916 године изнесем свој нацрт десет бановина. Тамо је споменуто име следећих бановина: Крајина, Босна-Херцеговина, Шумадија, Морава, Црна Гора, Јужна Србија, Словенска, Хрватска, Војводина; или по другом нацрту Коротан, Словенија, Војводина, Крајина, Јадран, Босна, Зета, Шумадија, Рашка, Вардар. Тако су ове идеје живеле већ у време емиграције и сретан сам што је Влада Пере Живковића била у стању и имала енергије да изведе бановинско уређење.

Господо сенатори и народни посланици, сада ћу се дотаћи једног питања, кога се је дотакао један од мојих претговорника, а то је словеначки језик. Словеначки језик има своју велику историју. Не заборавимо никада да је Кошитар био тако рећи учитељ Вука Караџића, али у садашњим приликама ја мислим да ми треба да усвојимо једно начело двојезичности, једно начело које неће кријити утицај словеначког језика, јер ће оно омогућити Словенцима да дођу до свога изражаја у целој Југославији. Ја мислим да је то прави пут да се сачува словеначки језик, а да сваки Словенац буде у стању да потпуно влада српскохрватским језиком.

Ја сматрам, да уз државно јединство постоји и појам народног јединства, и ако се изведе државно јединство, то још не значи да је у потпуној мери извршено и народно јединство, пошто народно јединство тражи једну заједничку културну основицу. Тако је већ Рачки казао да је душевно јединство Срба и Хрвата категорички императив њиховог опстанка. Ја мислим да највиши државни интерес тражи да се ово народно јединство, који је за мене у исто време културно јединство, помогне од државе свима сретствима и да се оно створи. Биће један од најважнијих задатака ове Скупштине да она сарађује на једној културној политици, једној југословенској културној политици.

Ја сам потпуно убеђен, да ће Скупштина на томе

сарађивати, пошто ја мислим, да мора бити заједничка култура, иако израђена у два језика, та заједничка култура биће најјача подлога за право државно јединство и зато сам врло срећан да је у Адресу ушао један мој пасус о духовном јединству Југословена. Ја не могу себи замислити Југословенство које би било само политичко, само државно. Шта би се догодило? Могло би се десити то што је било у Аустро-Угарској, где је у ствари било државно јединство, али народно јединство није било. Зато је најважнија ствар у једној националној држави да се развија народно јединство и културно јединство путем заједничке културе.

Ја нећу више да дуљим, ја бих само паразито своје задовољство да се налази у Адреси једно место о улози Балкана уопште у нашем народном животу. Југословенство има на Балкану своју велику улогу и ради тога је било потребно, да је и споменут балкански проблем у Адреси. Ја не бих о балканском питању говорио са политичке стране, само бих утврдио једну истину, која се не може избрисати, а то је да све балканске земље створе једну економску заједницу, да су оне један економски-географски појам. То је једна истина и преко ове истине не можемо да идемо. Како ће се прилике развијати у будуће, ја нећу да будем ту пророк, али ја мислим да народи иду извесним смерницама, које је историја и цели живот њима показао, а овакве су смернице које траже да буде Балкан будућности једна економска заједница, једна економска скупина.

Господо сенатори и народни посланици, можда сам нескроман, ако изнесем једну мисао, коју сам ја паразито, један део Крфске декларације који сам ја био унео у свој нацрт, али који није био прихваћен од оних који су одлучивали гледе садржаја Крфске декларације и ту сам ја изнео следеће: Срби, Хрвати и Словенци ступајући у нову државну заједницу стварају један нов државни и управни живот, који није продужење досадашњих државних индивидуалности, него узимају све што је најбоље у државном и социјалном животу сваке између трију грана Југословенства, стапају ове народне особине у једну вишу јединицу. Овај мој нацрт, који је тражио нови живот после Уједињења, није био примљен године 1917. Али могу да кажем, да могу бити данас поносан да у нацрту Адресе првог Југословенског Народног Претставништва ушла је ова мисао да је потребан нови живот, који мора да почне.

Да ми не можемо ни старим путевима, да морамо са новим менталитетом ући у нову земљу и њену будућност. (Тако је). За мене је то једна ствар, преко које се не може прећи. Ради тога ја сам сретан да је била оваква једна јединодушност у тој Скупштини у погледу главних принципа Југословенства. (Пљескање). Оваква једна јединодушност је ретка и особито кад ми видимо да су ту и посланици из пређашњих Скупштина и да су и они прихватили ту југословенску тезу, коју је изнео наш племенити велики Владар, ту тезу која је победила и која једино показује пут ка великој будућности нашој. (Пљескање и узвици: Живео!).

Сада бих се дотакао још неколико момената сасвим кратко. Ја бих се дотакао те чињенице, да видимо у тој Скупштини толико нових, младих људи. Ја то поздрављам најтоплије и најсрдније. (Узвици

Живео!). Ја се само надам да ће ове народне посланице, које тако лепо говоре о раду, да ће оне врећети и за нове наше парламентарце. Ако народ каже: „Нема очевине без крчевине“, ако народ каже: „Ко ради тај гради“, ако народ каже: „Ко ради тај се слади“, ја мислим да ове златне реченице нашег народа треба да вреде и за ову нашу парламентарну омладину. (Пљескање и узвици: Тако јел Живео!).

Има једна реч из Светог Писма, која гласи: „Има много жетва али мало посленика“. Исто тако ја мислим да наша Југославија није данас још пуно израђена, да наш југословенски осећај није још потпуно израђен. Ту треба много рада, много напора и ја сам потпуно убеђен (Пљескање и узвици: Живео!), да ће влада наша у пуној мери искористити све ове здраве енергије које су у тој Скупштини, све ове здраве енергије на које смо ми поносни (Пљескање) и да ћемо тако моћи да докажемо да је то била једна радна Скупштина, пуна социјалних осећаја, која стоји са отвореним очима пред великим проблемима садашњице. (Пљескање).

У том свечаном моменту ја мислим да имам право да, када стојимо пред изгласавањем Адресе, могу рећи и мислим да осећаје свију вас уједињујем у једној речи: Веруј, confiteor, у Југославију! (Пљескање).

Председник Народне скупштине Др. Кошта Ђумануди: Има реч народни посланик г. др. Светислав Поповић.

Др. Светислав Поповић: Господо народни претставници, по распису избора за Народну скупштину, чланови Краљевске владе упутили су позив народу, да одобри политику владе. Та политика добила је јасног израза у томе прогласу, али је она још јасније изражена у трогодишњем раду владе. Питање је постављено јасно и одређено. Политика владе г. Живковића може се дефинисати као настојање да се ликвидира нездраво стање прошлости и да се изгради здрава југословенска демократија, демократија политичка, културна и економска. Народ разуме јасна и одређена питања, воли чисте ситуације и жели избећи сваке компликоване и замршене односе; па је одговорио на постављено питање јасно и одређено и дао је одобрење влади, да настави своју политику, и послао је у Народно Претставништво народне посланике, а затим и сенаторе, којима је ставио у дужност да сарађују са Краљевском Владом на спровођењу такве политике. И ништа није природније него то, да по свршеном послу у народу и Престона Беседа и Адреса Народног Претставништва садрже у себи изјаву и обећање народу, да ће се та политика наставити и стриктно спроводити.

Разумљиво је, да нити је било, нити ће бити једнога народа, у коме ће сви његови делови обрађивати исту политику и мислити да треба њи истим путем задовољења народних потреба. Јасно је да ни глас народа 8 новембра и 3 јануара није могао да буде једногласан, и нико се од нас неће одавати тој илузији, да ће икада бити тај моменат у нашем народном животу. (Узвици: Тако јел)

Чињеница је коју треба констатовати и подвући, да је народ одобрио владину политику у огромној већини, у већини која прелази оне сразмере, којима располажу иначе обично парламентарне владе.

На изборима за народне посланике гласало је

преко две трећине правних гласача. Приговарало се од стране противника наше политике, да изборни ред није омогућио онима, који су противни тој политици, да даду израза својој уверењу. Господо, то је нетачно. Нетачно је, јер сви они, који су били противници ове политике, коју хоће огромна већина нашега народа, могли су у крајњем случају, на тако су и поступили и таква су упутства дали и народу, да се апстинирају од избора. И ако одбијете онај редован број људи, који се од избора уопште абстинира и који никад не узима учешћа у изборима, — остаје очајно мали број оних, који би били вољни и одлучни да воде политику, противну политици, коју је одобрила већина народа. (Одобравање).

Права је већина народа по природи саме ствари и по општем демократском схватању да одлучује о судбини целог народа. Та је већина несумњиво утврђена резултатима избора, јер и активно учешће опозиције у изборима постављањем кандидатских листа не би могло омести спровођење оне политике, коју ми желимо водити.

Онај незнатни број посланика и сенатора свих места који би могла опозиција да освоји, не би био одлучан за формирање већине у Народном Претставништву, па када се све то уочи, онда мора човек да се чуди, што је потребно нашој опозицији да и после свршене битке, и после тога, што је народ дао свој вољум, наставља борбу око једне изгубљене ситуације.

Можда би требало желети, да је опозиција ушла у Народно Претставништво, да је могла смоћи толико снаге, да јој је народ дао толику снагу, да може овде у Народном Претставништву у дискусији пред целим народом изаћи са својим програмом. Јер очигледно опозиција схваћа своју улогу сувише лако. Она жели изазивајући незадовољства против садањег стања, то стање оборити, или губећи при том из вида, да нико у овој земљи нема и не може имати права, да стање, које постоји и које је ту, и које тим што постоји доказује своју виталност, обара све дотле, док нема могућности и снаге да то стање замени једним новим стањем. (Одобравање и пљесак).

Она хетерогена група, која жели, да претставља опозицију у политици народној, та хетерогена група није до сада изашла са једним програмом, који би народ и ми могли да оценимо. И кад се човек труди да испита циљеве господо од опозиције и да утврди њихове тежње, налази се у највећој неприлици. Док с једне стране изгледа, да један део опозиције жели и да би настојао око тога да се врати оно старо партијско стање, дотле се други део политичких људи враћа са новим погледима, са настојањима, ва које ми мислимо да су давно скинути са дневног реда.

Ја, можда, господо народни претставници, не бих ни увео учешћа у овој дискусији да ме није на то нагнала чињеница, да један од политичких људи, који је имао велику улогу у нашој политичкој прошлости од формирања југословенске државе до данас, није са више смелости него што одговара оној снази с којом он располаже у народу и са мање обзира, него што би био дужан оним положајима, које је заузимао у овој држави, учинио извесне констатације, које су противне и истини и расположењу

целог југословенскога народа. (Одобравање и пљесак).

Не може нико од нас имати ништа против тога, да поједини човек има своје погледе. Али када се ти кроз субјективни погледи, засновани на нетачним чињеницама и на тенденциозним жељама настоје у земљи и у иностранству приказати као мишљење југословенског народа, онда сам осећао за потребу да баш ја (Одобравање и гласови: Тако јел), који сам томе политичком човеку био ближи него нико од вас, у име своје и у име свију оних који су му били близу, а који воле ову нашу југословенску земљу (Одобравање и гласови: Живео!) изјавим јасно и одређено да нема право да говори у наше име (Одобравање и гласови: Тако јел), и да ћемо повести најодлучнију борбу против свих оних настојања, погубних и болесних, који су изнесени у његовим погледима (Одобравање).

Господо, треба признати истину. Не треба бегати ни од личне одговорности. Сви смо ми суделовали у политичком животу, и ми који смо били раније народни претставници, и ви који сада први пут улазите у Народно Претставништво као сенатори и народни посланици, и ови потоњи били су судеоци у свима оним радњама које су први изводили, у свему ономе што је било добро и у ономе што је било зло. И сигурно да нико од нас не би требао да жели да избегне своју одговорност.

И ако је 6 јануар бацно потпуни заборав преко свих оних кривица које су постојале, наша је дужност да, не упуштајући се ни у какве рекриминације, испитамо чињенице, да избегнемо могућност да у будућности паднемо у исте погрешке (Гласови: Тако јел). И као што могу са поносом да се сетим извесних радњи својих и својих другова у прошлости и онда када смо у Хрватском Сабору као чланови хрватско-српске коалиције, и после у привременом Народном Претставништву и у Уставотворној скупштини, а касније и у Скупштини југословенске државе и Југословенском Народном Претставништву сарађивали на народним пословима, морам да поновим констатацију коју су учинили и остали другови, да наш рад није био увек на висини и да наша настојања од године 1921 нису уродила оним резултатима које смо ми желели. Тврди се да Видовдански Устав није решно наш уставни проблем. Тако се придаје једној кодификацији, једној творевини, једном закону веће значење него што може. Не треба сводити кривицу на Видовдански Устав, него признати, да политичко уређење, и систем политичког рада који је био пре 6 јануара, нису били здрави. Када се и у Престоној Беседи и у Адреси јасно каже, да су били нездрави партијски односи, ја то разумем тако, да се то не односи на партије као такве, него на њихове међусобне односе и на она настојања и оне тежње који нису могли дати други резултат него онај опаки, који су дали.

И они, господо, који су хтели да покушају ослободити се, нашли су се понесени, рекао бих неминовношћу догађаја, да су се често пута несвесно, налазили као заробљеници ситуације коју нису хтели и чинили оно што нису желели. Право је, да примимо свој део одговорности вато и да откажемо своје грехе сви без разлике, али уједно и да учинимо искрено признање, да нам је оно наше унутрашње ослобођење које нисмо могли створити на

бави Видовданског Устава и стања које је Видовдански Устав дао, да нам је то унутрашње ослобођење дао 6 јануар. Тежиште 6 јануара, господо народни претставници, лежи баш у томе да је здраво националне енергије ослободио окова нездраве прошлости и омогућио им да се ставе у службу народу. Па да ли је могло бити иједнога међу нама који је смео да се оглуши о позив, да на томе раду треба суделовати. За нас, који смо увек веровали да је југословенска мисао реално оснивања ове државе (Пљескање!) и услов њеног напретка и егзистенције, код нас је морало пробудити осећање ванредне среће, да је југословенска мисао дошла у знатно јаче и способније руке, него ли што су биле наше руке. И требали смо се радовати, а сигурно смо се и радовали што се то тако и догодило. Међутим, господо, против те тезе, против мисли да је југословенски народ чињеница, да је он стварност, да је он ту и да се преко југословенског народа не да прећи, него да му само треба омогућити правим политичким односима да одлучује о својој судбини, — противу те тезе поставили су извесни политички шефови противну тезу. Врло поштовани мој пријатељ г. Милан Симоновић, кога је народ у наше Народно Претставништво послао два пута, и као посланика расписног среза и као сенатора Моравске бановине, изнео је извесна факта и историјат догађаја из године 1928. Ја бих његовим констатацијама да додам још и ово: да никад клубови сељачке демократске коалиције и извршни одбор Сељачке демократске коалиције нису овластили претседнике те коалиције да могу чинити онакве предлоге какве су чинили 4 јануара. (Узвизи: Живео! и пљескање). Ето, господо, најбољи доказ: многобројно учешће посланика из те сељачко демократске коалиције у овоме Народном Претставништву.

Ја бих да учиним, господо, и даљу констатацију да су предлози претседника бивше сељачко-демократске коалиције били саопштени клубовима радикалном и демократском, и били предмет расправе у тим клубовима, и да су их оба клуба одбили као непогодне да буду примљени за подлогу расправе политичке кризе у којој смо се тада налазили. Тада, господо, становиште претседника сељачко-демократске коалиције није било спорно, у својим погледима које упућује не само иностранству па и непријатељима нашега народа, него самом југословенском народу, сада један од шефова бивше сељачко-демократске коалиције поставља тврдњу, да његове изјаве у расправи кризе, нису тачно репродуковане.

Међутим, господо, треба прочитати те погледе тога истог политичког човека, па ћете видети, да је од речи до речи тачно оно, што се је као његово гледиште саопштило јавности и клубовима народних посланика радикалне и демократске странке и да је то гледиште противно мисли државног и народног јединства. Против тезе да суверени југословенски народ у својој целини може одлучивати о својој судбини, постављена је теза да уређење наше државе треба провести на основу споразума политичко-историских индивидуалности.

Господо, те политичко-историске индивидуалности данас не постоје! Те политичке историске индивидуалности, уколико су и постојале, постојале су пре 1 децембра 1918 године (Пљескање); и не може

их нико више повампирити. И онда, господо, кад смо били у најтежим партиским борбама, и онда кад је 1 августа 1928 године сељачко-демократска коалиција отишла даље него што је икада желела, јасно је и одређено казано, да су се све политичко-историске индивидуалности одрекле своје самосталности у интересу наше народне целине. (Пљескање). Враћање на те индивидуалности неће народ у својој целини, и неће ни да рачуна на те политичко-историске индивидуалности. У чије име говоре онда ти политички шефови, када нема ниједнога кута у нашој земљи и ниједнога среза у коме није довољна већина узела учешћа на изборима, и тиме најавила, да прима основу политичкога рада који је инаугурисан 6 јануара и који је у потпуној опреси са тезама политичко-историских индивидуалности.

Господо од вођства бивше сељачко-демократске коалиције воде опозицију против политике данашњег режима, из разлога тога, што не признају више државног и народног јединства и што би хтели друкчије уређивати државу него што ми хоћемо. Али у тој својој тежњи иду тако далеко да се усуђују оспоравати не само политичку мудрост и целесходност политике од 6 јануара настављене 3 септембра прошле године, него иду тако далеко да оспоравају и законитост аката од 6 јануара 1929 године и од 3 септембра 1931 године.

Сигурно, господо народни претставници, држава није само правна институција, и на живот државни не може се гледати само са правног гледишта. И у Адреси сасвим је јасно наша мисао да имаде нешто веће, нешто јаче у државној идеји, него чепркање по правним теоријама и по законским одредбама. (Тако је). Спас државе то је њезин врховни закон (Бурно пљескање), не само наше државе него сваке државе, не само у данашњици него је тако било и у прошлости и тако ће бити и у будућности. И све оно што се чини у временима тешким, када је у питању спас државе, све је оно добро и све је то законито, ако служи спасу државе. Али, ако се хоће примити становиште да треба испитати 6 јануар и 3 септембар са законског становишта, ја мислим, да су потпуно у неправу сви они појединци, који си присвајају право да о томе доносе дефинитиван суд. Само је народ у својој целини онај који може о томе да одлучује (Бурно одобравање). И то, господо, опет да будемо на чисто, не о законитости аката од 6 јануара и 3 септембра него можемо да ценимо само о законитости рада Владе која ради на основу правне подлоге створене 6 јануара и 3 септембра. Јер, господо, дотле док смо монархија — а то јесмо и то хоћемо да будемо (Бурно одобравање) — постоји Краљ као врховни орган наше државе, као врховни орган целог народа и наш однос, као и однос народа према њему за оне који неће револуцију јесте однос оданости и верности, а не однос критичара. (Бурно одобравање).

Ја, господо, разумем да смо ми људи, сви смо ми од крви и од меса, и разумем да су наша патриотска осећања била тако побуђена у највећој мери радошћу, да на челу државе стоји Краљ, који у своме патриотизму и у својој љубави према народу прелази све нас. И ја разумем, да ми у моментима заборавамо да смо ми овде народни претставници, органи државе, па улазећи у улогу човека, у улогу људи налазимо потребно, да, као људи, и ако смо на-

родни посланици, највећем патриоти, највећем човеку и Југословену, и ако је Краљ, изразимо израже наше љубави и наше благодарности. (Одобравање).

Онај ко хоће са правног становишта и са становишта законитости да оцењује акта од 6 јануара и 3 септембра, тај би пре свега требао да уочи чињеницу, да је 1 децембра 1918 године конституирана наша држава тиме, што су фиксиране њезине границе, њезин народ и Краљевска власт. (Буран пљесак) и да све дотле док постоји акт од 1 децембра 1918 године, атрибуције, које даје Краљевска власт, могу бити ограничене само уставним законима, а никаквим теоријама. (Пљесак и повици: Тако је).

Кад су 1918 године, по развиту политичких догађаја, и Устав Краљевине Србије, и Устав Краљевине Црне Горе, и Устав Хрватске и уставни закони осталих наших области постали беспредметни, зато што је живот прешао преко њих, нико, господо, у народу, па ни од политичких људи, који се данас налазе у опозицији, није оспоравао право Краљевско да у недостатку сваких уставних ограничења врши целу државну власт. (Буран одобравање, пљесак и повици: Тако је). И само је тако, господо, могла да буде и организована прва југословенска влада и само је тако могао да буде организован и први југословенски Парламенат. На бази дотадашњих правних прописа није иначе било могућности за формирање ни једног ни другог. (Повици: Тако је!). Позната је то чињеница да закони почивају на уверењу народа о њиховој вредности. И кад је народ стекао уверење да Устави и Краљевине Србије, и Краљевине Црне Горе и Хрватске и осталих наших територија више не вреде, није, господо народни претставници, преостала друга практична ни правна могућност, него да се поступи онако како се поступило. (Пљесак). Тако исто, господо, вреди за свакога, ко је научно правно мислити, да је Краљевска власт потпуна у колико није ограничена уставним законима, и да је дужност свакога, да јој се покори.

Када је то било 1918 године, пита се, зар није морало бити исто тако 1928 и 1929 године. (Пљесак и повици: Тако је).

Видовдански Устав изгубио је своју вредност, па баш шефови сељачко-демократске коалиције били су они, који су дали највиднијег израза томе осведочењу, да је у свести народа поништен Видовдански Устав. (Повици: Тако је.) И ја мислим, господо, да је тачно, да је то било не само у свести једног дела народа, него да је било у свести целога народа, и да је Видовдански Устав ради злоупотреба демократије и ради неспособности наше демократије, да у оним данима схвате свој задатак, изгубио своју вредност. (Повици: Тако је.)

И није било могуће у кризи почетком јануара, која је сасвим правилно обележена као криза државе, наћи решење на бази самог Устава.

Да ли сме бити и једнога политичкога човека, који хоће да буде праведан и вахтева за себе, да чега Видовдански Устав не везује, који би смео за онога државнога чиновца, који имаде највишу одговорност пред историјом и који има највећи положај у нашој нацији, вахтевати да буде везан тим Видовданским Уставом, који не везује ни једнога од нас? (Аплауз). Ограничења Видовданског Устава Краљевској власти престала су тиме, што је у све-

сти народа Видовдански Устав поништен. И, господо, 6 јануар у ствари није ништа друго, него констатација тога стања и одлука да се траже нови путеви, којима ће се омогућити у нашем народу здрава демократија и парламентарни живот. (Аплауз). Нико нема права да 6 јануар посматра изолован, него у склопу свих политичких догађаја, који су се догодили пре 6 јануара и после 6 јануара. Због тога рад Краљевске владе од 6 јануара не само да се заснива на законитим основама, него и у свему потпуно одговара оним великим принципима за који се наш народ борио и које су у нашем Народном Претставништву толико речито и добро изнели многи говорници.

Кад је дошло време да народ непосредно узме учешћа на свршавању државних послова, кад су се вла прошлости у толикој мери излечила, да је било основаних разлога веровати, да ће враћање демократском животу дати оне резултате, које наш народ са правом очекује, тада је 3 септембра прошле године Краљ дао Устав и поставио ограничења својој власти.

Господа, која су научила, да своју вољу намећу целома народу, и којој није доборо ништа сем онога, што је по њиховој вољи, налазе се увређена због тога, што тај Устав од 3 септембра није донесен на основу претходних избора. Сигурно је да наш народ, свестан своје снаге, свога права на живот и својих способности, не даје своју слободу, и да наш народ имаде пуно права да одлучује о своме државном животу. Наш је народ на изборима 8 септембра и 3 јануара јасно дао свој вотум и свој глас за Устав од 3 септембра. (Аплауз). И опозиција је уосталом поставила питање сасвим правилно и кавала је да сваки онај који дође на изборе, одобрава Устав од 3 септембра, и ми, господо народни претставници, тврдили смо то исто. Ми без сумње имадемо довољно права да се поносимо поверењем народа, али је извесно, да само по нашем личном поверењу не бисмо никада сакупили онај број гласова, који смо сакупили, да народ није хтео 8 новембра, не само да бира нас, народне посланике, него је хтео уједно да даде свој глас за Манифест 6 јануара и за Устав од 3 септембра.

И тога треба да смо свесни. Устав од 3 септембра добио је демократскију основу него што га је добио Устав од 28 јуна 1921 године, јер по Уставу од 1921 године решавало је Народно Претставништво добивши на претходним изборима од народа овлашћење односно главних принципа Устава, а Устав од 1931 године народ је изгласао Устав познајући га у целисти, и у појединости па је он примљен боље и чвршће него да га је примило само Народно Претставништво. Због тога је гласањем од 8 новембра и 3 јануара коначно и дефинитивно скинуто уставно питање са дневнога реда. Не сме, господо, не само наша држава и народно јединство, него ни једно основно питање нашег државног уређења да буде предмет политичких трговина и погађања. Народ је 8 новембра и 3 јануара одлучио, да Устав овакав какав је у његовој целисти жели као подлогу свога државног живота. И ми, господо народни претставници, прихватајући ову Адресу, имадемо да уложимо сву своје снаге да са једне стране у своме законодавном раду извршимо онај програм, који је индициран у другом делу Престоне Беседо, наше Адресе, а са друге стране